

CSÉFALVAY PÁL

Keresztény Múzeum Esztergomban

fotók: Mudrák Attila

Kolozsvári Tamás: Kálvária szárnyas oltár

A magyarországi katolikus egyház legnagyobb gyűjteményét Simor János bíboros hercegprímás alapította 1887-ben. A képtárat múzeumnak ismeri el az állam is, ennek következtében anyaga védett. Tulajdonosa és fenntartója az esztergomi érsekség, állami költségvetésből – az egyházi gyűjtemények működtetésére megszavazott pénzből – és a saját bevételeiből tartja fenn magát. Konzerválja, tudományosan feldolgozza és be-

mutatja anyagát. Állandó kiállítása mellett rendszeresen tart időszakos tárlatokat is.

Élő múzeum

2004–2005-ben érdekes események történtek-történnek a Keresztény Múzeumban. Kosztasz Argirisz görög fotóművész felvételein keresztül női látogatóink is be-

Matteo di Giovanni: Madonna

pillanthattak az előlük egyébként elzárt Athosz-hegyi kolostor-ország mindennapjaiba, izgalmas embereket ismerhettek meg, részesülhettek életük eseményeiben. Nem riportfotók ezek, inkább a beleélés áhítatos szimpátiáját közvetítik. Intézményünk élő múzeum, nyitott minden művészeti ágra, így a fotóművészetre is. Rendszeresen tartunk komolyzenei hangversenyeket, gyermekfoglalkozásokat is.

Az idén kihúztuk grafikai gyűjteményünk azon fiókjait, amelyek Antonie Waterloo holland grafikus (1610–1690) közel száz darabját tartalmazzák. Közülük kiállítottuk a legszebbeket, mégpedig abból az alkalomból, hogy ez évben a budapesti Szépművészeti Múzeum rendezte a múzeumi grafikai gyűjtemények vezető munkatársainak hagyományos, több napos konferenciáját, melyre a világ minden tájáról érkeztek

vendégek. A budapesti kollégák tudták, hogy Esztergom nélkül nem lehet teljes képet kapni Magyarország kulturális és művészeti állományáról.

Sok élő művésznek, belföldinek és külföldinek is rendezünk kiállítást. Jelenleg Somogyi Győző festőművész képeit láthatjuk. Sokak szemében talán bizarrnak tűnnek képei. Mi a hagyományos vallásos képírás (ikonográfia) új nyelvezetének, a hagyományos sémák feltörésének, új összefüggéseknek a keresőjét tiszteljük benne. Természetes, hogy az ilyen törekvés elutasítást és rajongást egyaránt kivált. De hát ennek is teret kell adni. Az annyira szükséges hívó megújulás csak vajúdások árán jöhet létre.

Ugyanakkor a Főszékesegyházi Kincstárban rendezett *Szentképeink kezdetei* kiállításunkkal a szentképhagyomány forrásaira mutatunk rá. Tudjuk, hogy

az e téren tapasztalható giccsáradattal szemben csakis a tiszta források feltárásával, azok gazdagságának és üdítő voltának megmutatásával éreztethetjük a szépség mindenkire (a készítőre és „fogyasztóra” egyaránt) ható erejét.

Alapítók és gyarapítók

A XIX. század a *nemzeti liberalizmus* eszmekörében telt. A *liberalizmus* távolodást jelentett a korábbi, az egyház által szabályozott és irányított életfelfogástól.

Szmrecsányi mester: Felkai oltár, részlet – Angyali üdvözlés

Paris-mester: Lány az egyszarvúval

Legjobb esetben a deista, vagyis „kell valami isten, de egyház nem” szellemet terjesztette, főleg az intelligencia körében. Ugyanakkor *nemzeti* is volt: fontosságot tulajdonított mindennek, ami a dicső múltra utalt (romantika). Ipolyi Arnold így fogalmazta meg a vezéreszmét: „Őrizzük emlékeinket, gyűjtsük össze töredékeinket, nehogy végleg elveszenek, s az által üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen s kétesebb a jövő”. Külföldi minták alapján nálunk is létrejöttek a múlt emlékeit ápoló intézmények: a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Tudományos Akadémia, az Országos Képtár stb. Az egyháziak is „észbe kaptak”: előbb Pyrker János (1772–1847) egri érsek, majd Ipolyi Arnold (1823–1886) nagyváradai püspök és végül Simor János (1813–

1891) esztergomi hercegprímás jelentős gyűjteményt hozott létre. Pyrker gyűjteménye „felszívódott” Budapesten és Egerben, Ipolyié a világháborút és Trianont követően, fordulatokban gazdag események után „beleolvadt” az esztergomi gyűjteménybe. 1926-ban a Bad Ischlben lakó, de Nagykomlóson (Torontál vármegye) is birtokkal és kastéllyal rendelkező San Marco hercegi család művészeti hagyatéka is a Keresztény Múzeumba került, minthogy a hercegné, Nákó Miléva mélyen vallásos és magyar volt.

Simor János bécsi neveltetése nyomán, a kor kedvező és kedvezőtlen eszmeáramlatait felfogva és szépérzékétől vezettetve már győri püspöksége idején határozottan elkötelezte magát az egyházművészet megújítása

Hemessen: Keresztvitel

és a múlt festészeti emlékeinek gyűjtése mellett. Korának művészeti iránya, a neogótika szellemében újította meg a középkor megmaradt emlékeit, így Győrött a Héderváry- és a Dóczy-kápolnát. Támogatta Sopron templomainak restaurálását, amiben Lippert József építész segített neki. Esztergomi hercegprímásként (1867-től) sokszor utazott Rómába és Bécsbe, és mindig vitt magával szakembereket, akikkel figyeltette a műkereskedelmet, és soha sem tért haza Esztergomba üres kézzel. Leginkább az itáliai korai és érett reneszánsz képeket szerette, a barokk képek és a szobrok nem érdekelték. Bennük (Ipolyival együtt) már hanyatlani lát-

ta az igazi vallásos szellemet. A sok műtárgy idővel nem fért el az akkori ideiglenes prímási palotában, ezért elhatározta, hogy a Főszékesegyházi Könyvtár (esztergomiasan: Bibliotheca) emeleti helyiségeiben állít ki 333 festményt. A kiállítás 1875. október 12-én nyílt meg. Amikor Lipperttel megépíttette a ma is álló Prímási Palotát (1881–82), képtárának külön helyiségeket biztosított. A régészeti emlékeket a palota árkádos udvarán helyeztette el. 1887. május 5-én kelt végrendeletében gyűjteményét a Főszékesegyházra mint jogi személyre hagyta Keresztény Múzeum néven, gondját a Főszékesegyházi Káptalanra bízta. (Természetesen megfele-

lő pénzalapról is gondoskodott.) Halálakor (1891) közel ezer kép, tízezer metszet, udvarnyi régészeti emlékből állt a gyűjtemény. Simor elsősorban egyházpolitikus, lelkipásztor és történész volt, ehhez járult gyűjtőtevékenysége. Hatalmas magánkönyvtárat is létesített benne, kora összes művészeti kiadványával. Emellett befejezte a Bazilika építését, annak belsejét újradíszítette, rendbe hozatta a Bakócz-kápolnát és a Főszékesegyházi Kincstárt.

Mi vezette Simort e sokoldalú tevékenységében?

- Az ország egyik főméltóságaként illőnek tartotta, hogy birtokoljon egy művészeti galériát.

- Történészként vissza akarta állítani az ország és Esztergom egykori fényét.

- Papként példát akart nyújtani a papságnak és a kortárs művészeknek.

Főpapjaink a hazát, főuraink – kevés kivétellel – Bécsset gazdagították gyűjteményeikkel. Esztergom az Árpádok alatt, Vitéz János és Bakócz Tamás idején vettek Budapestet. Székesegyházát „a szép templomnak” nevezték. Művészeti szempontból alig maradt valami ebből a korszakból. A Simor- és az Ipolyi-gyűjteményben egyetlen korai esztergomi darab sincs. Simor öntudatos esztergomi lett, és jó gazda volt. A város templomait is csinosította. Korának művészete a romantika, a „realizmus”, az eklektika és historizmus útvesztőiben bolyongott. Az egyházat szolgáló művészek viszont az elődökben, főleg a Raffaello előtti stílusokban látták kifejezőmódjuk megújulásának forrását. Főpapjaink ezért pártolták az építészetben a neogótikát, a képzőművészetben pedig az úgynevezett nazarénusokat, vagyis az itáliai kora reneszánsz festészet utánzóit. Legfontosabb magyar képviselőjük a Rómában alkotó Szoldatits Ferenc volt.

Annak ellenére, hogy főpapjaink főleg az egyházi fogantatású műveket vásárolták (vissza), mégsem mondható, hogy gyűjteményeikben csak ilyenek lennének. Amikor egész gyűjteményeket vásároltak, azokban sok „profán” mű is volt. A kiállításainkon ezek most nem szerepelnek, de a székházakban megvannak. Simor is, Ipolyi is mindig felkereste az antikváriusokat, az aukciós házakat, sőt megbízottakat alkalmaztak Európa nagy művészeti centrumaiban. Simor sokat vásárolt Brűnnben a Volavy-gyűjteményből, Rómában megvette a Bertinelli-gyűjteményt, Ipolyi megvette a kölni Ramboux-gyűjtemény javát, Bécsben pedig a bécsi helyi Blasius Höfel egykori gyűjteményét, amely utóbb a bécsi Lemannhoz került. Mindketten vásároltak a kölni Schnütgen kanonok tárgyaiból. (Schnütgen járt Esztergomban Simornál, és Barsszentkereszten Ipolyinál, igen nagy elismeréssel szövelt mindkettőről. Kölnben ma is lé-

tezik Schnütgen Múzeum.) Míg Simor nagyúri passzióval vásárolt, addig Ipolyi (akit Toldy Ferenc az első magyar művészettörténésznek nevezett) szakemberként építette fel a maga Keresztény Múzeumát.

Vaszary Kolos érseksége alatt (1892–1913) a múzeum nem gyarapodott, sőt kis híján megsemmisült. 1905-ben egy kéményből kipattanó szikra tüzet okozott, amely néhány műtárgyat elpusztított és sokat megrongált. A Simor titkárából lett új primás, Csernoch János érseksége idején (1913–1927) új virágzásnak indult a gyűjtemény. Köszönhető ez Csernoch titkárának, Lepold Antalnak, még inkább az általuk 1916-ban igazgatónak felkért Gerevich Tibornak. Az ő irányításával, Genthon István és Lepold Antal munkájával elindult a gyűjtemény tudományos feldolgozása. A gyűjtemény azóta is állandóan gyarapszik, és folytatódik a szellemi és a restaurációs munka.

Miért érdemes eljönni a Keresztény Múzeumba?

Három okból:

- A mohácsi tragédia előtti magyar művészet (a budapesti Magyar Nemzeti Galéria mellett) itt tanulmányozható leginkább.

- Olaszországon kívül a reneszánsz „kismestereknek” Európában itt van a legnagyobb gyűjteménye.

- Iparművészeti anyagunk: gobelin-, keletiszőnyeg-, delftifajansz-, szelencegyűjteményeink vetekszenek az Iparművészeti Múzeum megfelelő egységeivel.

Ha középkori magyar művészeti gyűjteményünk számban nem is a leggazdagabb, értékben mindenképp kiemelkedő, fő alkotásait mi őrizzük. Közülük is a legfontosabb Kolozsvári Tamás garamszentbenedeki *Kálvária szárnyas oltára* (1427), hisz azt tanúsítja, hogy az Anjou-korban Magyarország művészeti szempontból is nagyhatalom volt. Szobrászatban a legmonumentálisabb mű az *Úrkaporsó* (1480 körül), amely mint liturgikus dráma kelléke egyedül nálunk maradt fenn. A már roskadozó régi helyébe Simor újat készíttetett, amelyet ma is használnak Garamszentbenedeken. Onnan származik a Jánosréti mester *Kálvária-oltára* is, továbbá két szárnykép a Szent Vér-kápolnából: *A tizenhárom segítőszent* és *Fájdalmak Embere*. Az Aranyosmaróti- és a Báti mester táblái az egykori Felvidék magas művészeti színvonalát mutatják. A múzeum legismertebb remeke MS mester négy passióképe 1506-ból. A képek a selmebányai egykori Vártemplomból kerültek a közeli Hontszentantalon birtokos Koháry családhoz, tőlük vette meg Simor. Valójában nem is tudta, hogy a magyar gótikus festészet legszebb darabjait szerezte meg.

Jeles itáliai gyűjteményünk legrégebbi táblája az 1200-as évek végéről származó, *Toszkán Kálváriának* nevezett, teljesen bizáncias mű. Az európai festészet a firenzei Giotto és a sienai Duccio működésével szabadul ki Bizánc merev kötöttségeiből. Jóllehet a vezető mesterektől nem tudunk felmutatni műveket, de tanítványaitól meglepően sokat, így Taddeo Gaddi, Bernardo Daddi, Paolo di Giovanni Fei és mások táblái méltó módon képviselik a trecentót. A quattrocen-tóból származó tábláink mestereit már név szerint ismerjük, hisz mind az olasz, mind az amerikai kutatók szívesen foglalkoznak velük mostanában. Giovanni d'Ambroggio *Madonnája és Mária mennybevitele*, Pesellino *Tengelicés Madonnája*, Niccolo da Foligno *Szenháromsága*, a Botticelli-műhely *Madonnája*, Paris-mestertől a *Lány az egyszarvúval*, Giovanni di Paolo táblái jelzik e korszak nálunk őrzött gazdagságát. – A cinquecento (Simor kedvence) az európai festészet csúcs teljesítménye. Gyűjtőink már „későn” érkeztek Itáliába ahhoz, hogy a „nagyoktól” (Leonardo da Vinci, Michelangelo vagy Raffaello) származó műveket szerezzenek. A tanítványok munkáival több volt a szerencsájük. Így múzeumunk birtokába került Gianpetrino gyönyörű Madonnája, Carlo Crivelli három szentje, Marco Palmezzano *Szent Sebestyéne* és két *Szentcsaládja*, Agapititól és Paganótól két hatalmas *pala*, azaz nagy oltárkép. A száznál is több darab még hosszú ideig csemegéje lehet a hazai és külföldi kutatóknak. Az 1600-as és 1700-as évek (az ún. manierizmus és barokk) műveit csak mostanában kezdjük feldolgozni. (Ezeket nem szerettték alapító gyűjtőink.)

Szép számmal őrzünk értékes darabokat német, osztrák vagy németalföldi mesterektől is, e helyütt azonban csak a magyar művészek munkáinál időzünk részletesebben. A XIX. századiak közül elsősorban Markó Károly és Ferenc fia műveit kell kiemel-nünk. Több művel is szerepel Marastoni Jakab, Ligeti Antal, Kovács Mihály, Liezen-Mayer Sándor, Molnár József, Orlai Petrich Soma és a fiatal Lotz Károly. A nagy számban képviselt nazarénus festők közül a már említett Szoldatits az egyedüli magyar.

A XX. századot olyan nevek képviselik, mint Körösfői-Kriesch Aladár egy

Pietájával, Vaszary János, aki nagybátyjáról, Vaszary Kolos bíborosról festett több portrét, de az ugyancsak kitűnő portétista, Héya Zoltán Csernochról és Serédy Jusztinián bíborosról festett képei is megbecsült darabjai gyűjteményünknek. A római iskolások közül Molnár C. Pál, Kontuly Béla szerepel néhány kisebb művel. Az újabbak közül Magyarász Imre, Patay Éva, Kákonyi Asztrik vagy Prokop Péter műveit említhetnénk.

Garamszentbenedeki Úrkorporó

Külön említést érdemel rajz- és metszetgyűjteményünk. A rajzok között Markó Károly 307 darabos vázlatfüzete, Julius Schnorr von Carosfeld Hísekegy-sorozata, továbbá Joseph Settegast színezett Oltáriszentség-sorozata a legjelentősebb. Gyűjteményünk büszkeségei Dürer fametszet-sorozatai, a *Nagy- és Kis-passió*, az *Apokalipszis*, a *Mária élete*, Wolgemut 47 lapja a *Nürnbergi krónikához*, ifj. Hans Holbein hatvandarabos haláltánc-sorozata. A rézkarcok és rézmetszetek közül kiemeljük a Marcantonio Raimondi-, továbbá a Schongauer-sorozatokat. Néhány Rembrandt karcunk is van. Esztergom régi metszetábrázolásai több mint hetven darabot gyűjtött össze Lepold Antal. Az újabbak közül megemlítjük Esztergom termékeny művészt, Bajor Ágostot. Főleg a Vár feltárása (1934–38) során készült rajzai és akvarelljei dokumentumértékűek.

Végül essék szó iparművészeti darbajainkról. Textilgyűjteményünk büszkeségei a gobelinek. Nagyon részben Flandriában készültek, kettő kivételével Ipolyi szerzeményei. Legértékesebb az úgynevezett *Tournai-i Kálvária* a XV. század utolsó negyedéből. A legújabb darab a 2000-ben Budapesten készült *Szent István-kárpit*. 34 szövő hozta létre, majd a Millenniumi Kormánybiztosság múzeumunknak ajándékozta. A keleti szőnyegek mind Ipolyitól valók. Többségükben a Kaukázus tájékán és Kisázsziában készültek. Ugyancsak az Ipolyi-gyűjteménnyel került hozzánk hazánk legrégebb népihímzés-együttese.

Szelence- és kerámiagyűjteményünk zöme a San Marco-hagyatékából való. Főleg a miniatűrös szelencék érdekesek történelmi ábrázolásaik miatt. Delfti fajanszaink egyedülállóak hazánkban. Európa valamennyi porcelángyára képviselve van múzeumunkban. A gyűjtemény legértékesebb darabja az úgynevezett *Salzburgi kályha* az 1570-es évekből. A habán kerámiákat Ipolyi gyűjtötte.

A múzeumi munka

A Simor-féle magángyűjtemény, majd Keresztény Múzeum egy személy – Maszlaghy Ferenc – gondjára volt bízva. 1916-tól, tehát Gerevich és Lepold együttes munkájától számítva megindult a tudományos feldolgozás, egy múzeumi alkalmazattal. Az első világháborúban a múzeum nem szenvedett kárt, noha a kommün idején Csernoch primást elzavarták a palotából. Az 1920-as években megindult az egykori tűzvétségben megsérült darabok restaurálása Endrődy Sebestyén, majd

Nikássy Lajos keze által. Az Ipolyi- és a San Marco-gyűjtemény beolvadásával a múzeum világszínvonalúvá vált, de az anyag feldolgozása csak az 1940-es években kezdődött el Genthon István irányításával. A második világháború kétszeres ostromában az épület súlyosan megsérült, a gyűjtemény kisebb mértékben károsodott. A háborús sebek lassú gyógyulása, Lepold kényszerű menekülése, a Mindszenty-per s az utána következő megtorlások, Gerevich állami nyomásra történő tudományos megsemmisítése pangást, azaz nagymérvű elszuvasodást okoztak. A kőtár és a Vármúzeum államosítása elvitte a kő- és érmeanyagot. A diktatúra idején (1952-ben) komoly kísérlet történt a Keresztény Múzeum felszámolására. A műtörténész és régész szakmának sikerült ezt megakadályoznia, amiben Zolnay Lászlónak volt komoly szerepe, aki az általa alapított Balassa Bálint Múzeumon keresztül elindította a Keresztény Múzeum újraélesztését is. Elkezdődött a helyi restaurálás (Varga Dezsővel), fiatal művészettörténészek fogtak neki az anyag feldolgozásának (Mojzer Miklós, Eszláry Éva, Mucsi András). 1970-től felújították, klimatizálták a múzeumot, nagyjából állami forrásokból; a klímaberendezéseket a Vatikán adományozta. Két új részleg is csatlakozott a múzeumhoz: a Lékai László és Erdélyi Zsuzsanna által alapított Népi Vallásos Gyűjtemény a Bazilikában, továbbá a Mindszenty Alapítvány anyagából létrehozott Mindszenty Emlékhely az egykori Nagyszeminárium épületében. Ide, a Bazilika tövébe szeretnénk majd felköltöztetni a múzeum barokk, XIX. századi és kortárs anyagát is. ■

